

К.В. Анохіна, Н.І. Волкова

Резюме. У статті розглянуто сутність та механізм управління кредитним портфелем комерційного банку. Проаналізовано сучасний стан та динаміку кредитного портфеля банків України. Особливу увагу приділено процесу та основним методам управління кредитним ризиком, розглянуто основні методи управління портфельним кредитним ризиком банку. Запропоновано власний комплекс методів управління ризиком кредитного портфеля банку, заснований на характері впливу на кредитний ризик.

Ключові слова: кредит; кредитний портфель; управління кредитним портфелем; кредитний ризик; методи управління кредитним ризиком.

У сучасній економічній системі держави банківський кредит є головним джерелом забезпечення грошовими ресурсами господарської діяльності підприємств і стимулювання розвитку економіки. Незважаючи на те, що кризові явища в економічній системі практично підірвали фінансову стійкість більшості вітчизняних підприємств, унаслідок чого різко скоротилась кількість надійних фірм-позичальників, кредитні операції залишаються головним видом активних операцій комерційних банків, у який вкладається переважна більшість залучених банками ресурсів. У той же час успішність та ефективність банківських кредитних вкладень у різні сектори господарства багато в чому залежить від можливостей керівництва банківських установ здійснювати оптимальне формування і управління кредитним портфелем, забезпечуючи належну ефективність банківської діяльності при мінімально можливому рівні ризику. З огляду на це, необхідність теоретичних і методичних досліджень щодо ефективності управління ризиком кредитного портфеля комерційних банків є актуальним і значущим питанням на даний час.

Багатоаспектні проблеми управління ризиком кредитного портфеля комерційного банку досліджувались як у зарубіжній, так і вітчизняній літературі. Суттєві надбання у дослідженні цих роблем належать таким вітчизняним ученим як О.В.Васюренко, В.В.Вітлінський, А.С.Гальчинський, І.С.Гуцал, О.В.Дзюблюк, Ю.А.Заруба, Б.С.Івасів, О.А.Кириченко, В.В.Корнеєв, В.Д.Лагутін, Б.Л.Луців, А.М.Мороз, Л.О.Примостка, К.Є.Раєвський, М.І.Савлук, Р.І.Тиркало та інші. Проте проблеми управління ризиком кредитного портфеля банку та напрями оптимізації цієї роботи банківського менеджменту потребують подальших досліджень, особливо з урахуванням новітніх реалій української економіки.

Метою статті є дослідження системи управління кредитним портфелем комерційного банку, визначення основних етапів та методів управління портфельним кредитним ризиком і розробка власного комплексу методів управління ризиком кредитного портфеля банку в залежності від характеру впливу на ризик.

Кредитний портфель комерційного банку – це сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання прибутку. Він може бути представлений об'ємами кредитів, наданих банком за певний період часу, або залишками кредитної заборгованості банку на певну звітну дату [1, с. 117].

Кредитний портфель комерційного банку є одним із найризикованіших напрямків і найвагоміших компонентів структури відсоткових доходів. Головна мета управління кредитним портфелем комерційного банку полягає в забезпеченні максимальної доходності за мінімального рівня ризику. Доходність і ризик є основними параметрами, що характеризують якість кредитного портфелю банку. [2, с. 146].

Необхідною умовою ефективного управління кредитним портфелем і кредитною діяльністю банку є також розробка і проведення банком зваженої кредитної політики. Кредитна політика банку має охоплювати найважливіші елементи та принципи організації кредитної роботи в банку, визначати пріоритетні напрями кредитування, а також перелік кредитів, які не повинні входити до кредитного портфеля банку. Кредитна політика банку повинна регулювати кредитну діяльність кожного банку і встановлювати правила формування кредитного портфеля. Кожному банку необхідно розробити власну кредитну політику, яка відбиватиме напрями та специфіку його діяльності, можливості цього банку та його клієнтів, рівень допустимого ризику, права й обов'язки кредитних працівників банку.

Проаналізуємо структуру та динаміку кредитного портфелю банків України у період з 2005 року по вересень 2011 року (таблиця 1) [3].

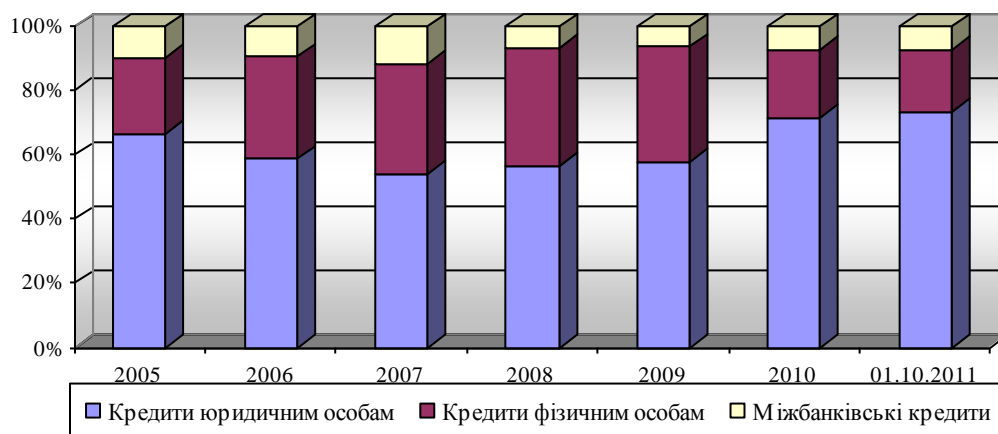
Таблиця 1. Обсяги кредитного портфелю банків України (млн. грн.) [3].

Період	Всього	Кредити юридичним особам		Кредити фізичним особам		Міжбанківські кредити	
		Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
2005 р.	135409,0	89788,01	66,3	32512,79	24,0	13108,23	9,7
2006 р.	239304,8	140625,73	58,8	76043,78	31,8	22635,27	9,5
2007 р.	436357,1	236063,19	54,1	149212,81	34,2	51081,09	11,7
2008 р.	721108,7	409467,74	56,8	264210,31	36,6	47430,67	6,6
2009 р.	600223,4	347806,77	57,9	214850,36	35,8	37566,28	6,3
2010 р.	667169,0	476181,35	71,4	144121,52	21,6	46866,16	7,0
01.10.2010р	738341,2	543142,02	73,6	143490,13	19,4	51709,06	7,0

Як видно із таблиці, упродовж всього періоду що аналізується, спостерігається стійка динаміка до збільшення обсягів кредитного портфелю банками України. За період з 2005 по 2011 рр. загальний обсяг кредитів, наданих банками збільшився у 5,5 разів. Найбільш стрімке зростання обсягу кредитування спостерігалось у 2005-2008 рр. Щороку обсяг наданих кредитів збільшувався в 1,8 разу. У 2009 р. внаслідок фінансово-економічної кризи обсяг кредитування зменшився на 17%. проте вже у 2010 р. спостерігалось збільшення обсягів наданих кредитів, і станом на 1.10.2011 р. обсяги кредитування перевищили до кризовий рівень. Це, безумовно, є позитивною тенденцією, яка свідчить про вихід економіки України із кризи та її розвиток.

В структурі кредитного портфелю банків України найбільшу частку традиційно складають кредити юридичним особам (мал. 1.) [3].

У вересні 2011 року ця частка була найбільшою за весь період і складала 73,6%. найменше значення вона мала у 2007 році – 54%. Другою за обсягами складовою кредитного портфеля банків є кредити фізичним особам. До 2008 року спостерігалось зростання частки цих кредитів у сукупному обсязі наданих кредитів. Максимальною вона була у 2008 році – 36,6%, після чого стійкою тенденцією стало поступове зниження частки кредитів, що надаються фізичним особам. Станом на 1.10.2011 р. вона становила 19,4%.

Мал. 1. Структура і динаміка кредитного портфеля банків (грн., грн.) [3].

Міжбанківські кредити є найменшою за обсягами статтею банківського кредитування. В абсолютному обчисленні обсяги міжбанківських кредитів значно зросли у 2011 році порівняно з 2005 роком (з 13108,23 млн. грн. до 51709,06 млн. грн.), проте у процентному відношенні вони знижуються. Максимальною частка міжбанківських кредитів у загальній структурі кредитного портфеля була у 2007 році (11,7%), мінімальною – у 2009 році (6,3%). Наразі частка міжбанківських кредитів становить 7%.

Проаналізуємо структуру та динаміку кредитного портфеля банків України за строками кредитування (таблиця 2) [4].

Таблиця 2. Кредити, надані банками України за строками кредитування (млн. грн.) [4].

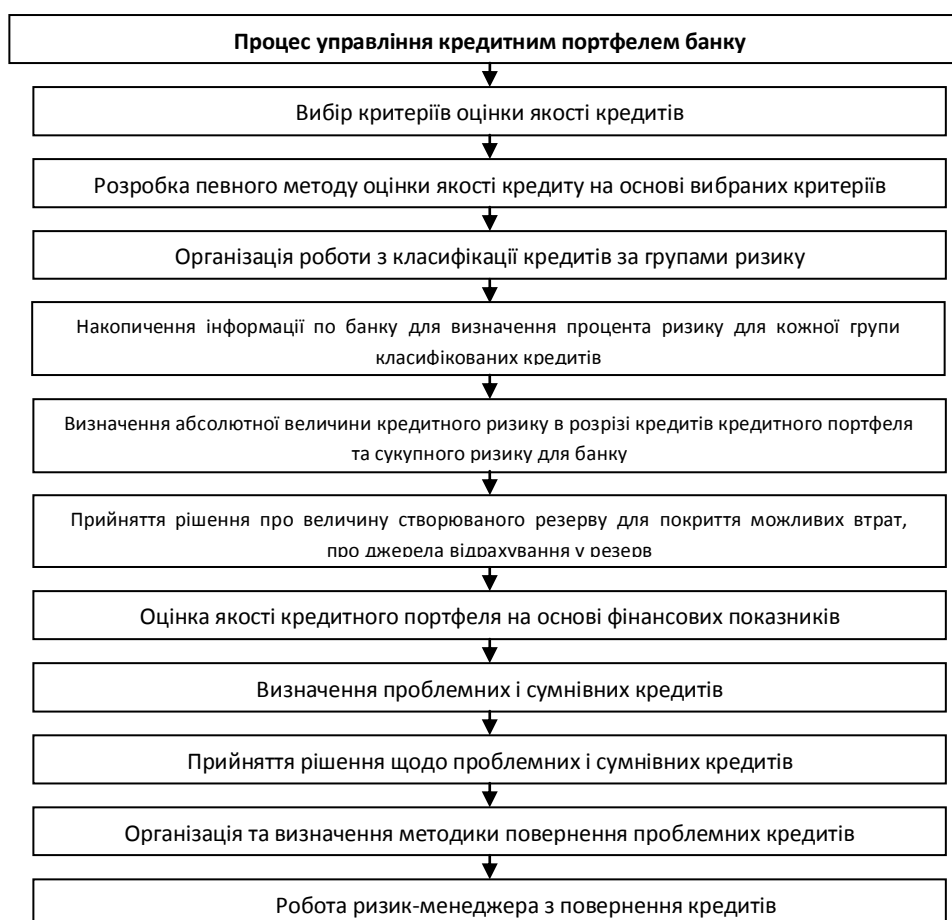
Період	Всього	У тому числі		
		до 1 року	від 1 року до 5 років ¹	більше 5 років
2005	143 423	54 823	88 601	...
2006	245 230	86 197	159 033	...
2007	426 867	131 505	181 311	114 052
2008	734 022	222 033	278 581	233 408
2009	723 295	230 974	266 699	225 623
2010	732 823	242 772	275 605	214 446
Вересень 2011	801 628	281 497	308 386	211 745

¹Дані до січня 2007 року включають кредити, надані зі строком погашення від 1 року до 5 років і більше 5 років

Найбільшу частку в загальних обсягах кредитування складають кредити строком від 1 до 5 років (рис. 2.) [4]. У період з 2005 року по вересень 2011 спостерігається постійне збільшення обсягів таких кредитів. Їх об'єм збільшився з 88601 млн. грн. у 2005 р. до 308386 млн. грн. у вересні 2011 р., тобто у 3,5 рази. На другому місці за обсягами кредитування знаходяться кредити строком до 1 року. Їх обсяги також значно зросли у період з 2005 р. по вересень 2011 р. – більш ніж у 5 разів. Найменшу частку складають довгострокові кредити строком більше 5 років. До 2008 року їх обсяг збільшувався, проте в результаті фінансової кризи банки значно скоротили об'єми довгострокового кредитування. Тому починаючи з 2009 року обсяги кредитів, наданих на строк від 1 до 5 років, поступово скорочуються. За період з 2008 р. по вересень 2011 р. вони зменшилися на 10%.

Управління кредитним портфелем банку є складним і багатоетапним процесом, основні елементи якого відображено на рис. 2. [2, с. 147].

Мал. 2. Процес управління кредитним портфелем банку [2, с. 147].

Варто також зазначити, що кредитна діяльність банків характеризується підвищеною ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності. Недостатність надійних, платоспроможних позичальників і відсутність стабільної правової бази забезпечення прав кредитора є тими негативними факторами, що зумовлюють підвищений рівень ризиків банків при формуванні ними своїх кредитних портфелів. За таких умов механізм комплексного управління кредитним ризиком є головним методом забезпечення ефективності сформованого банком кредитного портфеля. Йдеться передусім, про необхідність врахування ряду чинників, які збільшують ризики кредитного портфеля банку та зумовлюють вірогідність невиконання основної суми боргу та процентів не лише за окремо взятими позичками, а й за цілими групами позичальників.

Такими чинниками, зокрема, можуть бути наступні:

- відсутність розробленої або документально оформленої кредитної політики, яка б створювала надійну основу управління кредитами;
- відсутність обмежень по відношенню до концентрації кредитного портфеля;
- надмірна диверсифікація, яка призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями багатьох галузей економіки;
- надлишкова централізація або децентралізація управління кредитними операціями;
- недостатній аналіз галузі, особливостей виробництва та фінансового стану боржників;
- значна концентрація кредитних операцій банку у галузях із високим рівнем чутливості до змін макроекономічного середовища і політичної ситуації в країні;
- значна питома вага нових залучених клієнтів у складі одержувачів банківських позичок;
- неповна кредитна документація, що не дає достовірної інформації про поточний стан клієнта та перспективи його розвитку;
- відсутність дієвого контролю за використанням кредитів і недостатність контактів з позичальниками та відсутність перевірок цільового використання позички;
- значна частка кредитів, що припадають на клієнтів, які відчують певні труднощі фінансово-господарської діяльності;
- зосередження кредитної діяльності банку у нових або мало вивчених для нього сегментах ринку і галузях економіки;
- недостатні навички персоналу банку із роботи щодо ефективного контролю та аудиту кредитного процесу;
- внесення частих змін у кредитну політику банку та невизначеність її пріоритетів.

Основною метою діяльності банку є отримання максимального прибутку при мінімально можливому рівні ризику. Залежно від стратегічних цілей діяльності банк постійно здійснює збалансування відношення ризик-дохідність з перевагою одного із критеріїв. При цьому банк може опинитись в одній із трьох „зон”:

1. Зона недостатньої дохідності – банк відмовляється від надання ризикових кредитів, але при цьому не забезпечує мінімального доходу.
2. Зона невикористаного ризику – банк приймає заздалегідь неприйнятний ризик, у зв'язку з чим ймовірність отримання запланованих високих доходів значно знижується.
3. Зона безпечного функціонування – банк забезпечує себе мінімальним необхідним доходом і приймає на себе доцільний ризик [5, с. 99].

Завдання керівництва банку – уникнути тривалого перебування банку в перших двох зонах, яке призводить до погіршення його фінансового стану.

Основні важелі управління кредитним ризиком лежать у сфері внутрішньої політики банку. У зв'язку з цим потрібно зосередити увагу на необхідності розробки на рівні кожного комерційного банку різних методик комплексної оцінки рівня кредитного ризику і його мінімізації.

Для того щоб ризик-менеджмент став результативним інструментом в банку повинна існувати ефективна система управління кредитними ризиками, яка має вирішувати наступні завдання:

1. Формування характеристики стану позичальника
2. Зменшення частки проблемних кредитів.
3. Обґрунтованість умов угод і прийнятих рішень про кредитування.
4. Збільшення конкурентних переваг за рахунок підвищення якості кредитного портфеля банку.
5. Можливість постійного контролю за станом кредитного портфеля.
6. Постійний моніторинг і своєчасна реакція на проблеми, що виникають у клієнта [5, с. 100].

Основні етапи управління портфельним кредитним ризиком наведено на рис. 3.

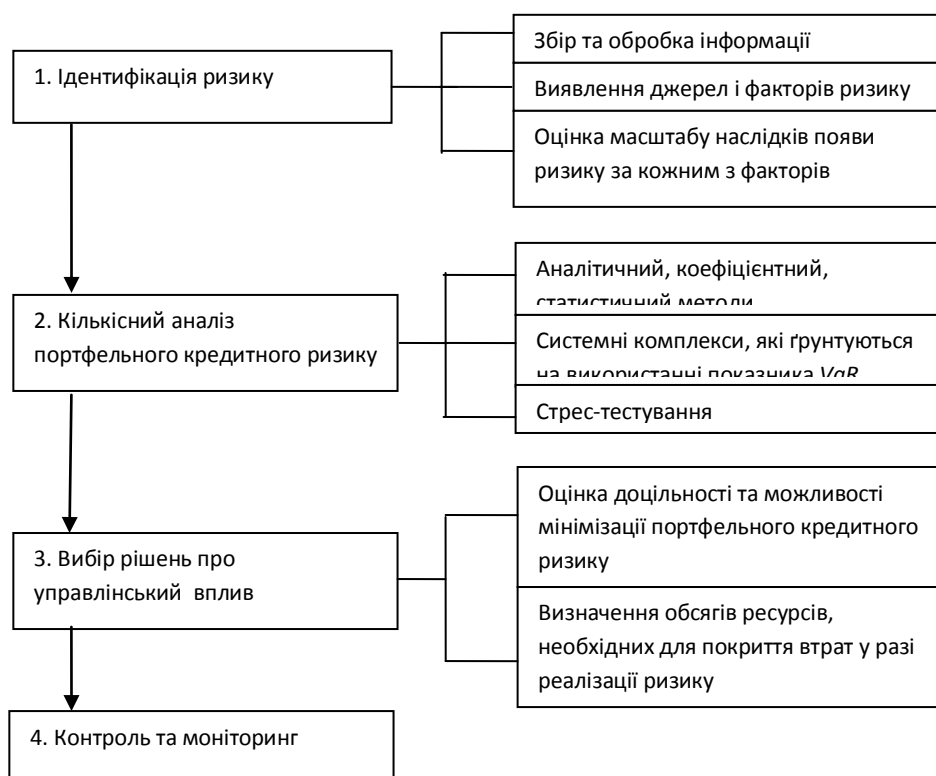
Слід зазначити, що у банківській практиці для ефективного управління ризиком кредитного портфеля використовують наступні методи:

- диверсифікація;
- лімітування;
- створення резервів для покриття можливих втрат;
- сек'юритизація
- страхування.

Метод диверсифікації полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (величина капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розрізняють три види диверсифікації — галузеву, географічну та портфельну.

Галузева диверсифікація передбачає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність в різних галузях економіки. Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, котрі перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників — великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо.

Лімітування як метод управління портфельним кредитним ризиком полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик. Завдяки встановленню лімітів кредитування банком вдасться уникнути критичних втрат унаслідок необдуманого концентрування будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати кредитний портфель та забезпечити стабільні доходи. Ліміти можуть установлюватися за видами кредитів, категоріями позичальників, за кредитами в окремі галузі, географічні території, за найбільш ризикованішими напрямками кредитування, такими як надання довгострокових позичок, кредитування в іноземній валюті тощо.

Мал. 3. Етапи управління портфельним кредитним ризиком банку [6, с. 202].

Створення резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків полягає в акумуляції частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів. З одного боку, резерв під кредитні ризики служить захистом вкладників, кредиторів та акціонерів банку, а з іншого — резерви підвищують надійність і стабільність банківської системи в цілому. Якщо резерв у банку не сформований, втрати повинні відшкодовуватися за рахунок власного капіталу банку. Значні ризики можуть призвести до повної втрати банком капіталу та його банкрутства. Отже, створення резерву дає змогу уникнути негативного впливу ризиків на розмір капіталу банку.

Сек'юритизація — це продаж активів банку через перетворення їх в цінні папери, які в подальшому розміщуються на ринку. Застосування сек'юритизації дає можливість банкам передавати кредитний ризик іншим учасникам ринку — інвесторам, які купують цінні папери. Крім того, за допомогою сек'юритизації банк може здійснити трансферт ризику зміни відсоткової ставки та ризику дострокового погашення кредиту. Процедура сек'юритизації дозволяє банку здійснити трансферт кредитних ризиків (передати ризик іншим учасникам ринку), оскільки разом із власністю на кредити та надходження за ними до інвесторів, котрі придбали цінні папери на ринку, переходить і кредитний ризик. У разі неповернення кредитів збитків зазнають інвестори [7, с. 139-145].

Страховання при управлінні ризиком кредитного портфеля відбувається тільки у формі делькредерного страхування. У цьому випадку страхувальником є банк, а об'єктом страхування – відповідальність усіх або окремих позичальників перед банком за своєчасне і повне погашення кредиту і процентів за ним, тобто фінансовий ризик банку одержати збитки внаслідок невиконання або неналежного виконання позичальниками умов кредитних угод. Сума страхових внесків, які сплачує банк, може враховуватися при встановленні процентної ставки за кредит. Перевагою страхування ризику кредитного портфеля над резервуванням (самострахуванням) є те, що обсяг відшкодування негативних наслідків не обмежується сформованим за рахунок відрахувань страховим фондом, а визначається вартістю об'єкта страхування, розміром страхового внеску та відповідно страховою сумою [8, с. 57].

Основним завданням кредитного ризик-менеджменту в банку має стати профілактика виникнення кредитних ризиків, мінімізація негативних наслідків, заподіяних реалізацією ризиків, максимізація додаткового прибутку, який одержується в результаті ефективного управління кредитними ризиками.

Це завдання банки мають реалізувати за допомогою:

- вивчення можливих наслідків діяльності в ризиковій ситуації та ідентифікація реальних ризиків для чіткого визначення об'єктів управління в усіх сферах діяльності банку;
- розробки заходів, які не допускають, запобігають або зменшують розмір збитку від впливу повністю неврахованих ризикових факторів, непередбачуваних обставин за допомогою аналізу негативного впливу «критичних» сценаріїв на діяльність банку в цілому;
- реалізації такої системи адаптації та толерантності до ризиків, за допомогою якої можуть бути не тільки нейтралізовані або компенсовані негативні ймовірні результати, а й максимально використані шанси на отримання високого доходу.

Процес управління ризиком кредитного портфеля у комерційному банку має на меті здійснення певного впливу на кредитний ризик. В залежності від конкретних дій працівників банку такий вплив може бути як прямим, так і опосередкованим. Однак слід зазначити, що спектр можливих дій під час опосередкованого впливу на ризик є більш широким, ніж під час здійснення прямого впливу. Пропонуємо власний комплекс методів управління ризиком кредитного портфеля комерційного банку, заснований на характері впливу на ризик з боку ризик-менеджерів (таблиця 3).

Таблиця 3. Методи управління кредитним ризиком в залежності від характеру впливу на ризик

Метод	Характер впливу на ризик	Конкретні дії ризик-менеджерів
Запобігання ризику	Опосередкований вплив	- Відбір і оцінка кредитних спеціалістів - Розвиток персоналу - Оптимізація процесу кредитування - Аналіз потенційного клієнта - Постійний моніторинг клієнта
Оцінка, аналіз і прогнозування ризику	Опосередкований вплив	- Оцінка кредитоспроможності позичальника - Аналіз та вимірювання кредитного ризику - Прогнозування кредитного ризику - Оцінка якості кредитного портфеля банку
Страховання ризику	Опосередкований вплив	- Перерозподіл обов'язків щодо відшкодування кредитних втрат на страхову компанію
Утримання ризику	Опосередкований вплив	- Створення структурних підрозділів по роботі з проблемними кредитами - Призупинення кредитної діяльності у високо ризикових галузях - Пошук нових секторів кредитного ринку і розробка нових кредитних продуктів
Мінімізація ризику	Прямий вплив	- Раціоналізація кредитів - Диверсифікація кредитів - Резервування кредитів - Структурування кредитів
Уникнення кредитного ризику	Прямий вплив	- Відмова у наданні кредиту ненадійному клієнту

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що управління кредитним портфелем банку є складним і багатоаспектним процесом, основним елементом якого є управління кредитним ризиком. Головна мета управління кредитним портфелем банку полягає у досягненні максимальної дохідності за мінімального рівня ризику. Ефективне використання різноманітних методів управління ризиком кредитного портфеля дасть можливість банкам суттєво підвищити ефективність функціонування всієї банківської системи України та активізувати кредитний процес, спрямований на збільшення вкладень у реальний сектор економіки.

Література

1. Волкова Н.И. Управление банковской деятельностью: Учебно-практическое пособие / Н.И. Волкова, Р.А. Герасименко, Т.А. Чашко / Под общей ред. П.В. Егорова. – Донецк: ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 338 с.
2. Рясних Є.Г. Система управління кредитним портфелем у комерційному банку / Є.Г. Рясних, А.А. Пономарьов, М.О. Микитин // Вісник Хмельницького національного університету. Сер. Економічні науки. – 2011. - № 2, Т. 1. – С. 146 – 149.
3. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aub.org.ua>
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>
5. Шульга Л.В. Управління кредитним ризиком / Л.В. Шульга, О.А. Землячова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – 2010. - № 1. – С. 98-104.
6. Верхуша Н.П. Методичне забезпечення управління портфельним кредитним ризиком банку / Н.П. Верхуша // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. - № 3. – С. 201-205.
7. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
8. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку [Текст] : монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 86 с.

УДК 336.77:336.71

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

Антипова С.В., Кравченко Т.И.

Резюме. В работе проанализирован функционирующий механизм государственного финансового контроля в Украине и разработана на этой основе концепция совершенствования механизма осуществления финансового контроля в стране. Эффективная деятельность контролирующих государственных органов в сфере финансов должна обеспечить соответствующую основу для устойчивого социально-экономического развития. Поэтому на данный момент особое значение приобретает необходимость использования эффективных инструментов воздействия на систему контролирующих органов государственной власти, переход к новым принципам проведения контрольно-ревизионных мероприятий, основанным на реальных показателях экономического развития.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, финансовая дисциплина, контрольно-ревизионные мероприятия, механизм административных взысканий.

Особую актуальность в рыночных условиях приобретает вопрос об эффективной системе государственного финансового контроля над развитием отечественной экономики. Необходимость вмешательства государства в экономику обусловлена необходимостью создания условий для эффективного функционирования рыночного механизма, устранения негативных последствий рынка, защиты национальных интересов на мировом рынке и решения проблем, которые рынок решить не в силах. Задача создания эффективной, работоспособной и действенной системы государственного финансового контроля является одной из главных задач, стоящих перед государством. Более чем десятилетняя практика реформирования показывает, что экономика несет значительные потери вследствие низкой финансовой, бюджетной, налоговой дисциплины. В то же время опыт развитых стран свидетельствует, что эффективный контроль является необходимым условием существования сильного государства и важным фактором государственного строительства [1, с.280].

Значительный вклад в исследование теории и практики повышения эффективности контрольно-ревизионных мероприятий осуществили отечественные ученые-экономисты, в частности: Кузнецов С.П. [1], Стефанюк И.Б. [2], Мельничук В. [3], Бугенко В.Л. [4], Скоропад И.С. [5] и другие.

Однако отдельные теоретические и практические аспекты совершенствования и оптимизации системы финансового контроля государственными органами носят противоречивый характер, что проявляется в недостаточном законодательном обеспечении и полном отсутствии адекватного институционального обеспечения, и, соответственно, оказывает негативное влияние на экономические процессы в целом. Проблемы отсутствия должного государственного финансового контроля за использованием средств государственной собственности [2, с.138] и поиска вариантов повышения действенности механизма административных взысканий и возврата денежных средств, незаконно растроченных чиновниками, остаются недостаточно исследованными.

В работах, посвященных анализу эффективности государственного финансового контроля, используются следующие методы: метод сравнительного анализа - для определения особенностей современной системы контрольно-ревизионных мероприятий; метод научной абстракции - для обобщения опыта реализации государственного финансового контроля отдельных зарубежных стран; метод причинно-следственных связей - при анализе организационно-экономических условий регулирования деятельности контрольных органов